

*Dost ve Hoça Uluğ İğdemir'e
saygı ve sevgiyle*

BOĞAZKÖY-HATTUSA KRAL KAPISINDAKİ TANRI'NIN ADI VE TANILANMASI HAKKINDA BİR DENEME

A. Muhibbe DARGA

Ortalama bir yüzyıldan fazla bir zaman süresinden beri tanınan Boğazköy - Hattuša örenyeri söz konusu olduğunda, anımsananların başında başkent anıtsal kapıları arasında «Kral Kapısı» olarak adlandırılmış şehir kapısının iç yönündeki 'Savaşçı kabartması' akla gelmektedir. Ch. Texier ve G. Perrot'nun ilk kez bilim ve sanat evrenine tanıttığı, insan boyundan büyük (2,25 m.) bu savaşçı betimi, plastik görüntüye sahip, yüksek kabartma biçiminde yontulmuştur. Göğüs kaslarının olağanüstü işlenişi bazı bilginleri yanıltarak «Amazon» olarak nitelendirilmişse de, bunun bir 'Savaş Tanrısını'nı betimlediği çoktan beri saptanmıştır¹.

Bir boynuz çifti ile bezenmiş görkemli tanrısal miğferi, elinde bulunan balta ve kemerine takılı tipik Hitit kılıcı, spiral ve oblik çizgilerle bezekli; hareketleri kolaylaştıran kısa etekliği ile bir savaşçı tanrı ikonografisini taşıyan erkek figürünün bir kral olmayıp tanrı olduğu belirgindir (lev. I). Biz burada, bu savaş tanrısının K. Bittel² ve E. Akurgal³ tarafından olağanüstü yayınlanmış üslup incelemelerini kısaca anımsattıktan sonra, bazı ikonografik özellik-

1 K. Bittel, Boğazköy, Die Kleinfunde der Grabungen 1906-1912. Leipzig 1937, s. 5-11, lev. 2-3. Kabartma ilk kez O. Puchstein tarafından, 20. yüzyılın başlarında bilimsel olarak, ayrıntılarıyla yayınlanmıştır, krş. WVDOG 19, s. 68 v.d. Puchstein'a göre 'Kral', Sayce'e göre 'Amazon'dur. Türlü tanımlama önerileri için bk. S. Alp, Anatolia VI (1961-62), s. 213. Bu yapıt Ankara Arkeoloji müzesindedir ve yerinde mulajı vardır.

2 A. es. 5-11; K. Bittel, Les Hittites, Paris 1976, s. 233, res. 261, 267, 268.

3 E. Akurgal, Die Kunst der Hethiter - München 1961, s. 67, 77-8, res. 64-5; —, «Die Kunst der Hethiter» apud Historia, Einzelschriften 7 (1964), s. 102-103, res. 9-10 (desen).

lerin ışığı altında ve Hitit yazıtlarının yardımı ile hangi tanrıyı betimlediği veya Hitit Panteonunda tanıdığımız ve adını bildiğimiz savaşçı tanrılardan hangisi olduğu sorununa yöneleceğiz.

Hitit plastik sanatının en yetkin yapıtını oluşturan bu güzel yüksek kabartmanın çağının büyük bir ustasının elinden çıkmış olduğu belirgindir. Baş 3/4 profil, büyük bir beceri ile işlenmiş göz tam profil, beden ve kalçalar cepheden ve bacaklardan biri yine profilden, diğeri 3/4 e yakın profilden gösterilmiş olan tanrının en göze çarpan niteliği başındaki miğfer ve ayaklarının çıplak işlenmiş olmasıdır (lev. I). Ayakkabısız ayaklar ve ayakparmakları en ince ayrıntılarıyla işlenmiştir. Hitit betim sanatında *unicum*, tek olarak bilinen bu miğfer biçimi, olasılıkla yumuşak bir maddeden, deriden yapılmış ve başa oturan kısımdan sarkan birimleriyle yanakları, kulakları ve enseyi kapatarak koruyan kanatları oluşturmaktadır. Baş koruyan başlık kısmının hafifçe sivriltilmiş ucundan çıkarak arkakaya, bele kadar inen görkemli sorgucu hakkında zaman zaman bazı bilginler tarafından Miken⁴ ve Frik^{4a} savaşçı miğferleriyle karşılaştırmalar yapılmıştır.

Hititçe çivi yazılı belgelerde 'miğfer' *gurzipant* - (HW, s. 120) sözcüğü ile ifade edilmekte ve 'Kült-envanteri' yazıtlarında (CTH 501-30 ve bibl.) Savaşçı Tanrı, Mezopotamya'daki adıyla DZA.BA₄. BA₄'nın betiminde, giysileri arasında sayılmaktadır⁵.

M.Ö. 2. binyılının Hitit savaşçı betimleri bugüne dek hemen hemen hiç bilinmiyordu. Anadolu kazıları son yıllarda konumuza ışık tutacak yeni arkeolojik belgeler getirmektedir. En ilgi çeken malzemeleri verenlerin başında gelen Acemhöyük kazılarında N.

4 Ege ve Eski Doğu miğferleri için bk. J. Borchardt, *Homerische Helme. Helmformer der Ägäis in ihren Beziehungen zu orientalischen und europäischen Helmen in der Bronze -und frühen Eisenzeit*, Mainz 1972; P. Demargne, *Die Geburt der griechischen Kunst*, München 1965; E. Kukahn, *Der griechische Helm*, Marburg/1. 1936.

4a Frik miğferleri için bk. E. Akurgal, *Beleten* 25 (1943), s. 6-11, lev. IV, sek. 9.

5 W. von Brandenstein, *Hethitische Götter nach...*, s. 49: no 1 II 17, 22; no 2 I 1-4 v.s. ve tanrının kişiliği hakkında bk. E. Laroche, *Recherches sur les noms des dieux hittites*, Paris 1947, s. 107.

Özgüç tarafından gün ışığına çıkarılan ve hemen yayınlanarak bilim dünyasına tanıtılan bir banyo teknesi⁶ üzerindeki betim, doğa içinde, hayvanlar ve balıklar arasında yürüyen, kısa giysili, elindeki mızrağı fırlatmağa hazır, başı koruyucu bir başlık ile örtülü bir erkek figürünü göstermektedir (lev. III). Doğa ve hayvan betimlerine göre avcı olarak tanıladığımız bu figürün başlık (-miğferi ?) Kral Kapısı tanrısını anıtsatması ve karşılaştırıldığında bazı benzerlikler, koşut öğeler ortaya çıkarmaktadır. İlk kez Acemhöyük avcı betimini inceliyelim (lev. II).

Konumuza giren banyo parçası Acemhöyük kazısının II. katında bulunmuş olup, bu kat Kaniş Karumu'nun Ib katı ile çağdaştır⁷. Buradaki avcı betimi, bir av kompozisyonunun baş figürüdür (F. Kinal'a göre «iş yapan balıkçı»^{7a}). Avcı, içinde balıklar yüzen bir derenin kenarında, köpeği yanında, mızrak⁸ ile avlanmağa hazır durumda gösterilmiştir. Baş, bacaklar profilden, beden ve kalça cepheden betimlenmiştir. Avcımız kısa kollu ve dizleri açıkta bırakan kısa bir giysi, ayaklarda konçlu, ucu sivri ayakkabı giymiş olarak gösterilmiştir. Hitit yazıtlarında çoğu kez Kralın tören giysileri arasında sayılan KUŞ E.SİR *hattili*⁹ - Hatti tarzında deri ayakkabı adlandırılan ve *Karum* II ve Ib evresi keramiği arasından tanıdığımız pişmiş toprak ayakkabı biçiminde kurban sunma kapları^{9a}, Acemhöyük avcısının giydiklerinin aynı olmalıdır. Ve bu ayakkabılar özellikle *hattili* nitelendirildiklerinden Anadolunun Hititler çağında yerli ayakkabı biçimi yazıtlarda vurgulanmış, görsel betim-

6 N. Özgüç, «Acemhöyük Kazıları», Anadolu X (1966), s. 5-7, lev. X; K. Bittel, Les, Hittites, Paris 1976, s. 74, res. 49.

7 N. Özgüç, ay.y., s. 5.

7a F. Kinal, «Çivi yazısı ekonomisinde bahk ve balıkçılık», Atatürk Konferansları VI (1973-74), s. 52 v.d.

8 Mızrak ile avlanma betimlerini Kültepe -kaniş mühür betimleri içinde «Anadolu grubunda» görüyoruz, bk. N. Özgüç, Kültepe mühür baskılarında Anadolu grubu, Ankara 1965, s. 24, 43 ve lev. XX 62, XXIII 68, XXVII 81, 82, 91.

9 Kralın tören giysileri ve *hattili* derin ayakkabılar için bk. A. Goetze, «The priestly dress of the Hittite King», Journal of Cuneiform Studies I (1947), s. 177, 180; —, «Hittite Dress», Corolla Linguistica (Festschrift F. Sommer. Wiesbaden 1955), s. 60-61; M. Darga, Eski Anadolu'da Kadın, İstanbul 1976, s. 85, n. 6. KBo XVIII 191 A.y. 12' ...K[UŞ E.SIR ha-at-ti-li.

9a E. Akurgal, Die Kunst der Hethiter, München 1961, lev. 33 (alt 2 resim).

ler¹⁰ üzerinde yüzyıllar boyunca kanıtlanmıştır. Bu gün de Anadolu'nun bazı dağlık bölge köylerinde keçi derisinden ucu sivri çarıklar halâ giyilmektedir. Sakalsız, genç avcının başa iyi oturan, yanakları, enseyi örterek koruyan, açık ve koyu renk paralel bandlarla bezemiş başlığı dikkati çekmektedir. Alının tam ortasında üst kısımda Mısırlıların *uraeus*'una benzer bir çıkıntı, daha olası bir saç tutamı, bir boynuz veya bir tür vizier, hit. *gurpiši* (HW, s. 118) yer almaktadır. Başta ve başlıkların ortasında böyle bir çıkıntı Karum Ib çağı mühürleri¹¹ insan veya tanrı betimlerinde, Alacahöyük akrobat¹² figürlerinde, Hitit mühürleri¹³ üzerindeki erkek figürlerinde de gözlenmektedir. Acemhöyük banyo teknesinin avcı betiminin başlığı madenden olmayan, boynuzlu(?), koruyucu nitelikte bir deri miğfer olduğu izlenimini vermektedir. Boğazköydeki Kapı tanrısı gibi, çene altında bağlandığı olasıdır. Enseyi, kulakları, yanakları örten birimleri ile Acemhöyük örneği Hattuša Kapı Tanrısı'nın miğferine koruyucu birimleri ile yaklaşmakta ve Anadolu'da M.Ö. ikinci bin yılının ilk yüzyıllarında yanaklı başlıklarını varlığı belgelenmektedir. Böylece Acemhöyük miğferini veya başlığını Boğazköy Kapı Tanrısı miğferinin bir prototipi, daha basit bir koşutu görmekte duraksamıyoruz. Mızraklı avcı figürünün üçgen bedeni, geniş omuzları, ince beli ve dar kalçası, hemen kalçaları örten kısa giysileri ile hareket kabiliyeti kazanan bacaklarda vurgulanmış baldırlar, dizler ve ucu kalkık ayakkabıları, daha sonraki Hitit çağlarının betim

10 M. Darga, ay.es., s. 85 ve n. 6; bk. Alaca Höyük rölyefleri: E. Akurgal, ay.es., lev. 92-93; Yazılıkaya Tanrıları: ay.es., lev. 76-77, 85, lev. XIX tören giysileri içinde Büyük Kral Tuthaliya IV; ayaklarında ritual yazıtlarda KIN-ta /*aniyatta*'nın bir ögesi olan *hattili* ayakkabılar çok iyi belli olmaktadır. Bitik vazosu üzerinde de, hediye taşıyanların ayaklarında aynı biçim, ucu kalkık kısa konçlu ayakkabı ince ayrıntıları ile işlenmiş ve Hititlerin resim sanatından bir örnek olarak gözlenmektedir: ay.es., lev. XIV.

11 Bk. N. Özgüç, Kanış Karumu Ib Katı mühürleri ve mühür baskıları, Ankara 1968, lev. XVI D, XXII 2.

12 E. Akurgal, ay.es., lev. 93 (üst); 97 (çömelmiş ok atan avcı figürü) ← K. Bittel, Les Hittites, Paris 1976, lev. 218; 2 lev. 225.

13 Hitit mühür baskıları için bk. H.G. Güterbock, Siegel aus Boğazköy II, 102a, 108, 109, 110, 112, 113 (desen), foto için bk. lev. IV'e; H.G. Güterbock, Boğazköy V, Berlin 1975, s. 60, nr. 22, s. 63, nr. 25, s. 68 nr. 35 A.

sanatı üslûp özelliklerini tek tek vermektedir¹⁴. Mızrakla avlanma motifi ise Eski Hitit Devleti çağına tarihlenen Selimli¹⁵ rölyefli vazosunun geyik avında ve Alacahöyük¹⁶ av rölyeflerinde aslan avı sahnesinde görülmektedir. Ayrıca Hitit mühürcülük malzemesi üzerinde de mızraklı avcı figürleri tanınmaktadır¹⁷.

Acemhöyük avcı figürünün tanılaması (teşhisi) oldukça güçtür, ancak bazı olasılıklar önerilebilir: a) başlıkta boynuz gösterilmişse, görünen tek çıkıntı, ikincil bir tanrıyı betimlediği; b) genç adam tasvir soylunun betimidir ve avlanırken gösterilmiştir. Eski Önyasyada 'avı'nın¹⁸ krallara özgü, dinsel yönü vurgulanan bir işlev olduğu düşünülecek olursa burada avlanan bir prensi gösterilmiş olduğu kanısındayız.

Anadolu Asur koloni çağında 'Şehir Beyleri'nin, hanedan kişilerinin Mezopotamya adet ve —modasından diyebileceğimiz şekilde— yaşayış biçiminden esinlendikleri vurgulandığına göre, saraylarını mekân düzenine, kullandıkları mühür biçimine dek, Hükümdarların güçlerini sergileyen av betimlerini de benimsemiş oldukları doğal olarak akla gelmektedir. Hititlerin en eski belgesi Anitta yazıtında

14 E. Akurgal, Die Kunst der Hethiter, München 1961, s. 81, 82-88; —, *Historia*, Einzelschriften 7 (1964), s. 109-114; K. Bittel, Les Hittites, Paris 1976, s. 146-150, 171-232.

15 K. Bittel, ay.es., s. 141-142, res. 146; Selimli vazosunun ayrıntılı yayını için bk. K. Bittel, «Eine hethitische Reliefvase aus Kappadokien», Festschrift für Carl Weickert, Berlin 1955, s. 23-33, res. 1-7.

16 E. Akurgal, Die Kunst der Hethiter, s. 85, lev. 95; K. Bittel, Les Hittites, Paris, s. 201, res. 226.

17 H.G. Güterbock, Siegel aus Boğazköy II, 109 (desen), lev. IV 109 foto; H.G. Güterbock, Boğazköy V, Berlin 1975, s. 59 nr. 22, s. 60, 61 nr. 22 özgün bulla'ların fotosu.

18 Bk. Reallexikon der Assyriologie III «Jagd»; L. Oppenheim, La Mesopotamie, Portrait d'une civilisation, Paris 1970, s. 60 ve n. 14, 61, 321, 322; H. Schmökel, Kulturgeschichte des alten Orient, Stuttgart, 1961, s. 188-189, 86 ve 248 (Uruk şehri *ensi*'si avlanırken), 442 (Alacahöyük av rölyefleri hakkında); Asur krallarının rituel avları için bk. M. Vieyra, Les Assyriens, Paris 1961, s. 113 v.d. ve A. Moorgat, Die Kunst des Alten Mesopotamien, Köln 1967, s. 151-152, 158-159 ve n. 212, lev. 285, 286, 288 (Assurbanipal'in av rölyeflerinden üç örnek, vurulan arslanlar üzerine aktılan libasyon (lev. 288) = Ninive Kuzey Sarayın duvarlarını bezemiş olan rölyefler, bugün Londra British Museum'da sergilenmektedir.

(CTH 1)¹⁹, arka yüz 60-63. satırlar arasında iki yüz kadar yaban hayvanı sayılmakta, bunların arasında arslanlar, leoparlar, yaban domuzları, dağ keçileri ve geyikler zikredilmektedir²⁰. Ve adı geçen bölümün son tümcelerinde «...Neşa'ya şehrim'e götürdüm (aynı yazıtın başka bir versiyonunda ..Neşa şehrine, Tanrılarımın herbirine...) ifadesinden, o çağın Hitit başşehrine vahşi hayvanların götürülerek, belki saray daha çok tapınak yöresinde yerleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ne yazık ki, bu güne dek Hitit yazılı belgeleri belirgin bir şekilde bu tür hayvanların hangi amaçla kullanılmış olduklarını açıklamıyor^{20a}.

Acemhöyük avcı Tanrı veya avlanan Bey betimi ile Boğazköy Kral kapısı Kapı Tanrısı arasında, yine Karum Ib evresiyle çağdaş bir Karahöyük (Konya) mührü²¹ üzerindeki figür benzer bir örneği oluşturmaktadır.

Söz konusu mühür S. Alp tarafından yayınlanmış ve ikonografik özellikleriyle Boğazköy kapı tanrısı arasındaki benzerlikler isabetle kanıtlanmıştır. Adı geçen mühür baskısını (lev. III) burada tekrar, özetle ele alalım. Bir kabı kapatmak için kullanılmış olan kil hamur üzerine yuvarlanmış silindir mühür baskısının üzerinde iki tanrılı bir tapma sahnesi kompozisyonu yer almakta ve tanrı figürleri dışındaki yerlerde ikincil figürler (insan ve hayvanlar)le doldurulmuştur. Tapan kişinin önüne boynuzları cepheden gösterilmiş bir boğa betimi ve arkasında Fırtına tanrısı görülmektedir. Kısa savaşçı giysili tanrının başlığı ilgi çekicidir. Mühür baskısının fotosu ve desenine göre sivri uçlu olan bu başlığın alın üzerinde bir çıkıntısı, tanrısal simge bir boynuzu bulunduğu ve enseyi, kulakları, yanakları örtmüş olduğu, miğfer denilebilen başlığın arkasında görülen uzun, ucu kıvrık saç tutamı belirgindir. Tanrı sol elinde olasılıkla bir topuz sallamakta, sağ elinde ise bir bumerang tipi silah ve tek ağızlı bir balta, yani tanrısal simgelerini tutmaktadır. Kısa giysisinin keme-rine ucu kıvrık kılıç²² asılıdır. Kuşkusuz kutsal hayvanı ile Fırtına

19 E. Neu, *Der Anitta-Text, Studien zu den Boğazköy-texten* 18, Wiesbaden 1974.

20 Ay.es., s. 14, 15 ve s. 33.

21 S. Alp, *Konya civarında Karahöyük kazılarında bulunan silindir ve damga mühürleri*, Ankara 1972, s. 116-117.

22 Ay.es., s. 116.

Tanrısı gösterilmektedir. Mühürü yayınlıyan S. Alp'in çok isabetli bir gözlemiyle ikonografi bakımından buradaki Fırtına Tanrısının Boğazköy «Kral Kapısı» ndaki tanrının ilk evresini oluşturduğu kabul edilmelidir²³. Mühür baskısı üzerinde ayrıntıları belirgin olmıyan miğfer üzerinde durarak karşılaştırmalar yapma olanağını görmüyoruz. Söz konusu tanrının tipik bir Anadolu Tanrısı, özellikle Hitit tanrı figürlerine koşut usluup benzerliği göze çarpmaktadır.

Üzerinde durduğumuz tanrısal başlık veya miğfere yaklaşan bir örnek, yakın zamanda Boğazköy kazılarında ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu yapıt 1974 ve 1975 kazı çalışmalarında, Tapınak I /Büyük Tapınağın kuzey batısında 19 no.lu evin 2 no.lu odasında bulunmuş olan bir çanğa ait, kazılarak çizilmiş betimleri sunan keramik parçalarıdır²⁴. Miğferli ve silahlı figürleri içeren keramik parçalarının tarihi, yanında bulunan başka keramik parçalarına göre, B. K. IVb ve Boğazköy kuzey şehir 2 yerleşmesi ile çağdaştır²⁵ (Hitit Yeni Krallık evresinin başları M.Ö. 15. yy.-14. yy). Konumuza giren hâk/çizik bezekli çanak çok ince bir türdendir ve betim, kabın iç yüzüne sert bir nesneyle kazılarak yapılmış olup, astarı delmek suretiyle esas kilin açık rengi belli edilmiştir (lev. IV). Elimizdeki parçalara göre bir savaşçı kalmış ve bir savaş sahnesi çizilmiştir. Bu güne dek kalan baş, ağız ve çene dışında, tamdır. Baş profil, beden cepheden, sağ elinde tuttuğu ucu yuvarlak kılıcın yarısı kalmıştır. Hitit sanatının baş yapıtlarında görüldüğü gibi burada da göz profilden işlenmiştir²⁶. Savaşçının miğferi çok zengin ve bezemelidir. Savaş-

23 Ay.es., s. 117.

24 K. Bittel, «Tonschale mit Ritzzeichnungen von Boğazköy», Revue Archéologique 1974, fasc. I, s. 9-11; Envanter no. Bo 333/75.

25. Ay.y., s. 9.

26 Ay.y., s. 10: bk. Boğazköy «Kral Kapısı» Savaş tanrısının gözü; Yazılıkaya no. 64 = Kral rölyefi, krş. E. Akurgal, Die Kunst der Hethiter, München 1961, lev. XIX, res. 78 ve iyi bir desen için bk. K. Bittel ve bşk., Das hethitische Felsheiligtum Yazılıkaya, Berlin 1975, lev. 60; burada badem şeklindeki gözün profilden çok dörtte üç profil ve kabarık bir biçimde işlendiği belirgindir. Alaca Höyük akrobatlarının orta figüründe çok iyi belli olan gözün işlenişine de ancak 3/4 profil denebilir, krş. E. Akurgal, ay.es., lev. 93 (üst); aynı levhada alt resimde gösterilmiş olan Fırtına tanrısının karşısında tapan figürün gözü de tam profil işlenmemiştir, bk. K. Bittel, Les Hittites, Paris 1976, res. 221.

cının kendisi saldırı anında gösterilmiş, 3 sm. karşısında bu gün kaybolmuş olan hasmı veya düşmanı yeralmış olmalıdır. Bu düşman bir insan veya hayvan düşünülebilir, kalan parçaların üzerinde altta, sol yönde iki çıplak ayağın varlığı bu düşman-hasımın insan olduğuna kanıttır. Bu çıplak ayaklar, savaş sahnesinin yenilgiye uğratılmış, düşmüş veya dize getirilmiş düşmanın çanağın kenarına kotsut (paralel) işlenmiş betimine ait olmalıdırlar²⁷.

Bu çizik resim betimi Hitit sanatında tektir. Pişmiş toprak tabletler²⁸ üzerinde aslan, insan başları ve oturan tanrı betimleri de bilinmektedir. Bu baş yapıtı yayınlayan K. Bittel'e göre buradaki savaşçı bir tanrıdır ve bu figür bütün ayrıntıları ile çizilmiştir²⁹. İnce bezekli, aln üstünde tek boynuzlu miğfer üç ayrı parçadan oluşmuştur: başa iyice oturan yuvarlak kalot/başlık kısmı; yanak ve kulakları örten ayrı bir parça; başın altı ve enseyi koruyan ayrı bir parça. Miğferin arkasında büyük ve görkemli bir sorguç ve kalot-başlığın tepesinde de küçük bir sorguç vardır ve bu iki öge miğferin özgünlüğünün kanıtlarıdır. Bu güne dek miğfer gibi ilk defa belgelenen bezekli giysi de özgündür; göğüs üzerinde iç içe daireler, ve yarım daireler, kol üzerinde zikzak bezekler ve püsküller görülmektedir. Olasılıkla miğfer (-başlık) gibi zırh görevini gören giysi de deriden yapılmıştı. K. Bittel'in ifadesiyle «...der Helm zeigt insofern aegaeische Anklänge...»; burada bir Ege etkisinin varlığına işaret edilmektedir³⁰. Boğazköy çanağının içindeki miğferin sorgucu kalota ayrı bir öge, bir çeşit kulp ile bağlanmıştır.

Anadolu'da bu çağın kültür kalıntılarını veren kazılarda savaş gereçlerine ait eşya hemen hiç bulunmadığı gibi, orijinal miğfer veya parçaları da henüz bulunmuş değildir. Bilinen tek örnek Boğazköy «Kral Kapısı»'ndaki tanrının miğferidir. Çanakta gösterilmiş olan

27 K. Bittel, «Tonschale mit Ritzzeichnungen von Boğazköy», *Revue Archéologique* 1976, fasc. 1, s. 10'da yazar daha zengin bir savaş sahnesi, 4 figürün varolabileceğini de olası görmektedir.

28 Krş. MDOG 84 (1952), s. 38 v.d.; M. Riemschneider, *Die Welt der Hethiter*, Stuttgart 1954, lev. 31 (alt); lev. 65 aslan figürü.

29 K. Bittel, ay.y., s. 11.

30 K. Bittel, ay.y., s. 12; krş. J. Borchardt, *Homerische Helme*, Mainz 1972, s. 16 v.d., lev. 11 ve 4/7, 9, 10.

miğferle ortak öğeleri, yanaklık ve enseyi örten kısımların varlığıdır. K. Bittel'e göre, çanak parçasındaki bu savaşçı miğferi Miken ve Minos örneklerine yakındır; buna karşın çanağın içine çizilen resim ithal olmayıp, başkent Hitit keramiği üzerine kazılmış, fakat sanatçının kökenine yanıt vermek olanağı bu gün için bulunmamıştır³¹.

Yukarda sözünü ettiğimiz belgeler üzerinde görülen dört miğfer de benzerlikler belirgin, prensipte başın, yanak, kulak ve ensenin korunması için yapılmış olmasıdır. Sözü geçen bildiğimiz örneklerle M.Ö. 2. binyılında Anadolu'da bunların varlığının belli olmasıdır. Dört örnekte de —kronolojik sıra ile Acmhöyük, Karahöyük, Boğazköy çanak, Boğazköy «Kral Kapısı»— göze çarpan şekilde miğferin yanaklıkları ve enselikli olması esas egemen olup, bunların herhangi bir insan tarafından taşınmayıp üstün ve tanrısal figürlerin başında bulunmuş olmasıdır. Biz, Boğazköy çanağının savaşçı tanrısının dışında kalan, üç miğfer örneğini Anadolu kökenli olduğu kanısını öne sürmek istiyoruz. Söz konusu miğferlerin bezekleri de Hitit evresinin çeşitli belgelerinde³² karşımıza çıkmaktadır. Miğferlerin ancak sorguç ögesi bu çağ için dış kaynaklı ve düşündürü-

31 K. Bittel, ay.y., s. 13, yazar buradaki savaşçı, M.Ö. 14. ve 13. y.y. lara tarihlenen yazıtlardan (CTH 321, 727 ve bibl.) bilinen tanrılar savaşçı olarak açıklanarak, haklı olarak bir mitolojik öykünün resimlenmiş olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Boğazköy 2. katın en iyi keramik malzemesi üzerine çizilen ve Hitit rölyefli keramiğinin tematik olarak bir devamını oluşturan bu çanak parçası üzerindeki savaşçı (tanrı)'nın Anadolu - Hitit dışı, yabancılığı tartışılabilir. Ancak K. Bittel, bu yabancılığı özellikle miğfere dayandırmakta (s. 12) ve Minos, Miken savaşçılarıyla yakınlık görmektedir (s. 13). Aynı şekilde yarım küre biçimli kabzası ile savaşçı tanrının kılıcını da çağ için Anadolu'ya yabancı olduğunu vurgulamaktadır. Krş. Karum Kaniş «Anadolu grubu» mühür baskıları, bk. N. Özgüç, 1965, s. Akurgal, sözkonusu miğfer biçiminin Anadolu kökenli olduğu kanısındadır, krş. Orient et Occident, Paris 1966, s. 194, 196.

32 Madenden heykel figürlerinin giysileri, etekleri üzerindeki paralel, diagonal çizgi bezek için krş. S. Alp, «Amasya civarında Zara bucağında bulunan Hitit heykeli ve diğer Hitit eserleri», Anatolia VI (1961-1962), s. 210. Amasya heykelciliği için bk. K. Bittel, Les Hittite, Paris 1976, res. 148; Lazkiye heykelciği ay.es., res. 263, Boğazköy «Kral Kapısı» kabartması ay.es., res. 268. Bu üç baş yapıtın etekliklerini bezeyen çizgi-süsler, Boğazköy çanağının savaşçı tanrının miğfer kalotu üzerinde aynen görülüyor.

cüdür³³. Eklektik bir sanatı her alanda yansıtan Hitit belleği'nin Ege evreninden de etkiler almış olduğu, bazı öğeleri yapıtlarında uyguladıkları kuşkusuzdur. Ana çizim yerli Anadoluyu yansıtmaktadır.

Miğferli insan figürlerinin tanrı betimi olduklarını yeniden anımsıyarak Boğazköy «Kral Kapısı»'ndaki tanrının tanılması sorununa gelelim. Kral Kapısındaki tanrı, von Bissing'in³⁴ çok doğru gözlemiyle bir 'Kapı Tanrısı'dır; apotropeik, şehri koruyucu niteliği belirgin olmakla beraber, şehir kapısının şehrin iç yüzüne dönük, büyük monolit taş sövesinin üzerinde, yüzü ve silahları iç geçidine dönük olarak yapılmasının nedeni bu güne dek aydınlanmış değildir. Bu tanrı kimdir? Niçin dış tarafta değil de içerde yapılmıştır? Tanrının tanılması için, Hititlerin «Bin Tanrılı» panteonundan tanıdığımız kapı tanrılarını anımsamak gerekir. Kapıları koruyan *Šalvanies*³⁵ - Šalvani Tanrılarını ve Hattı kökenli Tanrı *Zilipura/Zilipuriya*³⁶ tanınmaktadır. Hitit panteonunun Hattı kökenli ve Hattice adlı tanrı *Šulinkatte*'nin de bir «Savaş Tanrısı» olmasına karşın bazı görevleri ve apotropeik niteliği ile yeni yapıların 'kapı'larıyla ilintili olduğu belgelenmektedir. Burada sunduğumuz, içeriği majik bir yapı rituali³⁷ olan Hatti-Hitit çiftdilli yazıtın bir pasajı açıklayıcı ve ilgi çekici bilgiler vermektedir³⁸.

33 Bk. ve krş. n. 30.

34 S. Alp, ay.y., s. 213; K. Bittel, Boğazköy, Die Kleifunde der Grabungen 1906-1912, s. 3.

35 E. Laroche, Recherches sur les noms des Dieux Hittites, Paris 1947, s. 87-88 ve n. 1; M. Darga, Karahna şehri Kült-Envanteri, İstanbul 1973, s. 11-16; *ŠA* gıšKÁ.GAL «*Šalavanieš* KUB XXXVIII 12 III 16 'Büyük kapının / Şehir kapısının *Šalavani*- tanrıları' KBo XVIII 101 A.y. 13; «IM gišKÁ.GAL-na-aš «*Ša-li-ua-ni-iš*, 107 Ö.y. II 8: KÁ.GAL-aš «*Ša-la*[.. ; «*Šalavana* KUB XLIV 24; 36. 24; 36.

36 E. Laroche, ay.es., s. 39; H.-S. Schuster, Die hattisch-hethitischen Bilinguen, Leiden 1974, s. 70-71, 108, 109 ve n. 237; KBo XXII 188 6: DZi-li-vu-r u Hattı kökenli yazıtı. Tanrının adını taşıyan kült görevlisinin adı LÜ*z*ilipuriya-talla-, LÜ*z*alipuratalla-, bk. ay.es., s. 109. Bu tanrı hakkında bkz. «Zilipuri KBo XVI 73, 2; KBo XVII 9 IV 4; 15 A.y. 17. 46 14, 19. XXI 88 I 3, XXIII 69 A.y. 6; 92 A.y. III 11. «Zalipuru KBo XXI 85 I 23.

37 H.-S. Schuster, ay.es., s. 59 'Das Bauritual Bo 2030 (CTH 413 B).

38 H.-S. Schuster, ay.es., s. 75.

KUB II 2 III 48-50 = (CTH 413 B)

48 da-a-aš-ma-za DŠu-li-in-kat-te-eš LUG [AL]-uš Ú-NU-TEMEŠ
 49 na-at ša-ra-a da-a-aš na-at-kán an-da da-a-iš
 50 ħa-at-tal-ua-aš GIŠ -ru-i

54 na-aš-ta a-aš-šu an-da tar-ni-eš-ki-id-du
 55 i-da-lu-ma-kán an-da li-e tar-na-a-i
 56 DŠu-li-in-kat-ti-iš-ša-an LUGAL-uš an-da e-eš-zi

48 Fakat DŠulinkatte, Kral, aletleri(ni) alır,
 49 ve onları yukarıya kaldırır ve içerde onları
 50 (kapı) sürgüsünün tahtasına yerleştirir.

54 Böylece hep «İyilik» içeriye bırak(ıl)sın, (girsin)
 55 fakat «Kötülük» asla içeri bırak(ıl)masın, (girmesin)
 56 artık, DŠulinkatte, Kral, orada içerde bulunuyor.

Adı geçen yapı ritualinin Hititçe satırlarında da tanrının adı Hattice verildiği görülüyor. *Šulin -katte*'nin anlamı «*šulin*'nin (bu sözcüğün anlamı saptanamamıştır) kralı» demektir. Tanrı, ayrıca yukarıda yazıtta görüldüğü gibi (satır 48, 56) LUGAL-uš = Kral epiteti ile de nitelendirilmiştir.

Hatti kökenli tanrı Šulinkatte'nin, bu yazıtın içeriğinden anlaşıldığı gibi, yeni bir saray kurulduğunda ve saray kapısına güvenceyi sağlama amacı ile takılan «sürgü tahtası = GIŠ_{ħatalvaš} GIŠ-ru» yerleştirildiğinde yapılan majik ritual törende de tanrı Sulinkatte rol almaktadır. Bu tanrıya düşen görevler 'Yeni Yapının', yani sarayın duvarlarını ve dört direk -paye (GIŠ_{šarħuli-})'yi³⁹ korumasıdır

39 *šarħuli* - hakkında bk. H. Otten, «Zu einem hethitischen Baeterminus: (GIŠ) *šarħuli*», *Istanbuler Mitteilungen* 19/20 (1969-1970), s. 85 v.d.

(bk. A III 37-39, 42-44) ve⁴⁰ şu ifadeyle «Fenalık/(şer) içeriye asla girmesin, fena/kötü insan eve asla girmesin» tümcelerindeki koruyuculuk niteliği de adı geçen tanrının eylemlerini göstermektedir.

Böylece 'Savaş Tanrısı' ve 'Veba hastalığının Tanrısı'⁴¹ olarak tanınmış olan Hitit panteonunun bu *hattili* tanrısının, Krallığın Yeni Yapıları kuruluşunda yapının ana öğelerini koruyan, saray kapısının sürgüsü üstünde aletlerini koyarak, kapı odasının içinde bekleyen, içeriye 'fenalığ'ın girmesine engel olan, yeni yapıya yalnız 'iyilik' ve 'iyi insanların' girmesini sağlayan, apotropeik niteliğinin tüm görüntüleri ile verilmiş, özgün tanrılık kişiliğini de görüyoruz.

Tanrı «Şulinkatte, Kral» bu ölüm ve veba ile ilintili tanrının özel bir tipini⁴², kanımızca ana tipini LUGAL-uş/katte⁴³ = Kral niteliyici sözcüğü ile vurgulanmaktadır. Yukarda verdiğimiz Hattice -Hititçe yazıt, Tanrı Sulinkatte'nin, Hatti çağından kalma inanışla Krallık Yapılarının koruyucu niteliğini ve ödevini açıklamaktadır (bk. A III 48-56). Bu pasaja dayanarak, Boğazköy 'Kral Kapısı' savaşçı giyimli tanrıya bir ad vererek tanılama olanağı doğmuş oluyor. Bir heykel tasviri yazıtına⁴³ göre de, özel bir DŞulinkatte⁴⁴ Tamarmara

40 H.-S. Schuster, ay.es., s. 72-73.

41 E. Laroche, ay.es., s. 31 ve KUB XXXV 108 IV 9; KBo XVII 59 Ö.y. 3; XX 101 A.y. 12; XXI 82 I 9; 110 Ö.y. 14, A.y. 4, 10; XXIII 72 A.y. 7; 23, 37; 75 A.y. III 6; 98 A.y. 8. KUB XLIV 23 IV 10; 41 Ö.y. 5; 56 A.y. 9.

42 E. Laroche, ay.es., s. 31 ve.

43 E. Laroche CTH 516 A,B ve bibl.

44 Bk. von Brandenstein, H.G., s. 61-62. Tamarmara şehrinin tanrısının tanrısı verilmektedir: «Tamarmara şehrinin adamı Tarhini şöyle (der): Tamarmara şehrinin tanrısı olan Şulinkatte'ye gümüşten heykeli yapıldı? Fakat o, erkek gibi yapıldı, ve o, tahtadan bir aslanın üzerinde ayakta durur. Ve sağ eliyle gümüşten bir kılıç tutar, fakat sol eliyle bir insan başı tutar ve bunlar da gümüştedir».

Hatti dilinde *şulin*-nin anlamı bu güne dek saptanamamıştır. Belki bir yapı adı, belki bir savaş veya savaşçı öğelerinden birinin adıdır. Tamarmara şehrinin tanrısı Şulinkatte de bu tanrılığın özel ve yerel bir tipinin betimini vermektedir. Bu gün artık, elinde kesik bir insan başı tutan figürü, adı geçen Tanrı olarak tanılamamanın geçersiz olduğu arkeolojik ve filolojik verilere dayanan belgelerle saptanmıştır; krş. K. Bittel ve bşk., Das hethitische Felsheiligtum Yazılıkaya, Berlin 1975, s. 176, 330 no.lu Savaş tanrısının tanılaması hakkındaki doğru görüş: burada tanrı belirtici işaretinin altındaki 'baş' bir yazı olup

şehri tanrısı söz konusudur, silahı ve simgesi 'kılıç'tır. Kral kapısının kapı tanrısında bu silah tanrı betiminin belinde gösterilmiş, sağ elinde ise Anadolu'da çok az tanılan, dört dikenli bir tören baltası⁴⁵ tutmaktadır. Sol eli kapalı, kapı geçidine yönelik, bütün figür şehrin iç kapı geçidine doğru yürür pozisyonundadır. Yüksek rölyef, tam plastiğe yaklaşan görkemli, genç savaş tanrısı, burada Hitit Krallığının başkentinin doğu kapısını, içerde bekleyerek koruyan 'Kapı Tanrısı' niteliği ile çift-dilli yazıtta «Yeni Sarayın» kapısının iç tarafında bulunan DŞulinkatte'ye tüm uymaktadır. Yine bu yazıtın mesajına dayanarak, Kapı tanrısının neden şehrin iç tarafında yapılmış olduğu da anlaşılmış oluyor; çünkü tanrı Şulinkatte içerde bulunarak, 'Şehire Kötülüğün' girmemesi için beklemektedir. Şehire yalnız 'İyilik ve İyi İnsanlar' girecektir. Böylece, Hitit başkentinin «Kral Kapısının»da, şehir içine girişi sağlayan iç kapı geçidinin monolit taş pervazı üzerinde güney şehrin tapınaklar sektörüne ve, aynı zamanda iç kapı geçidine yönelik, miğferli, beli kılıçlı elinde tören baltası (balta her tanrılığın simgesi olabileceği gibi, özellikle savaş

bir ideogramı ifade etmektedir. 30' nolu tanrı özel bir Sulinkatte'yle ilintili değil, tip olarak tanrı NERGal'e bağlanmaktadır. Ayrıca bk. E. Laroche, «Les Dieux de Yazılıkaya», Revue Hittite et Asianique XXVII (1969), s. 79. 30 no.lu tanrıyı bir savaş tanrısı tipi, ZA.BA₄.BA₄ olarak tanılamak, Hurri dinindeki Tanrı Heşue/i (-Savaş tanrısı)'nin burada gösterilmiş olması, en akılcı açıklama olduğu kamsındayız.

45 Eski Anadolu baltaları hakkında bk. H. Erkanal, Die Äxte und Beile des 2. Jahrtausends in Zentralanatolien, München 1977. Kral kapısı tanrı betiminin sağ elinde tuttuğu tören-süs baltası, dört dikenli ve ağız kısmı yuvarlatılmış, ağız keskin değil ve kenarlar bir silme gibi kalındır. Bu tip baltalar M.Ö. 3. binyıl sonu 2. binyıl başı ilk kez Önasyada görülür. Anadolu'da söz konusu rölyefin elindeki baltanın en yakını, biçimde benzeri N. Schimmel koleksiyonunda yer alan Şarkışla baltasıdır. Bu 19,5 cm. boyunda tunç baltanın rölyef ve kabartmalarla bezendiği tek parça olarak kalıba döküldüğü anlaşılmaktadır. Baltanın iki yüzünde aslan protomu üzerinde uzun giysili, başında güneş kursu olan erkek figürü bir tanrıdır. Buradaki kompozisyonu oluşturan, karışık varlıklar, kanatlı aslanlar, aslan grifonları ile mitik bir betimle karşılaşıldığı kuşkusuzdur. K. Bittel, en alttaki elleri kalkık figürü bir dağ tanrısı ve baş figür, aslan protomuna basanı 'Güneş Tanrısı' olarak tanılamaktadır, bk. K. Bittel, Beitrag zur Kenntnis hethitischer Bildkunst, Heidelberg 1976, s. 19 v.d.

tanrılarında⁴⁶ görülür), savaşçı tanrı giysileri içinde olan tanrının, Hattı kökenli «D^Şulinkatte Kral»ı betimlemiş olması kuvvet, daha doğrusu yazılı bir kanıt kazanmaktadır.

46 Krş. von Brandenstein, HG Leipzig 1943, s. 77 v.d.; L. Jakob-Rost, MIO VIII/ (1968), s. 176-178 ve krş. E. Akurgal, Spaethethitische Bildkunst, Ankara 1949, s. 105, 150; Bütün tanrıların betim verilerinde ortaya çıkan, silahlarının buluşudur. Hiç bir silahın belli bir tanrının simgesi olduğunu kanıtlamıyoruz. Balta Savaş tanrısının olduğu gibi, Fırtına tanrısı ve Savaş alanlarını İştârinin da silahıdır, bk. L. Jakob-Rost, yuk.es., s. 149. Aynı sözler kılıç için de yinelenir. Yazılığa Tanrıların hemen hepsinde hilâl kabızalı kılıç veya eğri kılıç bulunmaktadır. Eski Anadolu Tanrıları türlü silahlara sahiptir ve sap delikli baltanın çeşitli tanrıların da ortak silahı olduğunu kanıtlayan belgelerin başında Kültepe - Kanış «Anadolu Grubu» mühür baskıları gelmektedir. Krş. N. Özgüç, Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu, Ankara 1965, s. 9. Aşağıda sunduğumuz veriler adı geçen yapıttan derlenmiştir, sap delikli ve yuvarlak ağızlı *baltaları* taşıyan tanrı veya başka kişiler şunlardır:

- Savaş Tanrısı, tahtta oturuyor, sap delikli baltalı lev. I, 2.
- Savaş Tanrısı, tahtta oturuyor, sap delikli baltalı lev. II, 6.
- Ayakta Tanrı, sol omuza dayalı yuvarlak ağızlı balta lev. VI, 17.
- Savaş tanrısı, aslan üstünde ayakta, sap. delikli balta lev. VII, 21.
- Ceylana oturan Tanrı, sağ omuzda sap delikli balta lev. IX, 25.
- Fırtına tanrısı, heya üstünde ayakta, sol omuzda balta lev. IX, 27.
- Savaş Tanrısı, tahta oturuyor, sol omuzunda sap delikli iki gözlü (?) balta lev. XIII, 39.
- Fırtına Tanrısı, boğa üzerinde ayakta, sap delikli balta lev. XIII, 39.
- Fırtına Tanrısı, boğa üzerinde ayakta, baltaç gen yüklü lev. X, 29, 30
- Savaş Tanrısı, aslan üstünde ayakta, sağ omuzda sap delikli balta, sol elinde yay ? Lev. XIII, 38.
- Savaş Tanrısı, tahtta oturuyor, sol omuzda sap delikli balta lev. XIV, 40. XXII, 67
- Savaş Tanrısı ayakta, sol omuzda üç dikenli sap delikli balta lev. XVII, 50.
- Savaş Tanrısı, tahtta oturuyor, omuzda sap delikli balta lev. XVII, 52.
- Savaş Tanrısı, aslan üstünde ayakta, sağ elde hançer, sol omuzda dört.
- Savaş Tanrısı, aslan üzerinde ayakta iki eliyle ağır saray baltası (veya olaç) tutar lev. IX, 27.
- Sol elde omuza dayalı üç dikenli sap delikli balta lev. XVIII, 54.
- Savaş Tanrısı tahtta oturuyor, sap delikli balta lev. XIX, 56.
- Diz çökmüş, Tanrıya balta sunan adam (adak sahibi) lev. XIX, 56
- Ayakta, ikincil Tanrı, sağ omuzunda sap delikli balta lev. XX, 59.
- Fırtına Tanrısı, boğa üzerinde ayakta, sol omuzunda iki gözlü (?) balta lev. XXI, 64.
- Savaş Tanrısı, kendisi ve tahtı aslanlara basar, sol omuzda sap delikli balta lev. XXIV, 75.

Doğudaki adı geçen bu kapının karşısında, şehrin batısında «Aslanlı Kapı» adı ile tanılan çok meşhur şehir kapısının dış kapı geçidinin taş söveleri üzerinde, protom olarak gösterilmiş apotropeik

Diz çökmüş, sol omuzda balta taşıyan ikincil adam lev. XXVII, 80.

Tanrı, ayakta, kısa elbiseli, sol omuzu da iki gözlü balta lev. V, 14.

M.Ö. İkinci bin yılının ilk yüzyıllarında tanrı ikonografisi en zengin ve rilerle belgeleyen adı geçen mühürcülük sanatından edindiğimiz sonuçları özetliyecek olursak, silahlardan *balta*, özellikle *sap delikli balta* Savaş Tanrısının silah ve simgesidir (12 örnek), sonra Fırtına Tanrısının da görülmekte; tanılanamayan ikincil Tanrılarda balta taşımakta ve diz çökmüş ikincil insan figürleri de balta sunmakta veya taşımaktadır.

Boğazköy 'Kral Kapısı' Savaş Tanrısı, bizim tanılamamızla Hatti kökenli Savaş Tanrısı *Şulinkatte*'nin, Kanış mühür malzemesi içinde taşıdığı silahlar ve kutsal hayvan bakımından bir tipini, lev. XVIII 54'deki Aslan üzerindeki Savaş tanrısının bir elinde hançer/kılıç, öteki elinde üç dikenli sap delikli balta taşıyan betiminde görmek istiyoruz. Yapıların anıtsal kapı ve duvarlarını koruyucusu olan bu Anadolu tanrının elindeki tören-süs baltasının esasında bir gerek, fonksiyonu olan bir alet, tahtaya ağaca şekil vermek için kullanılan bir tip keser-balta olması da düşünülebilir. Hattice- Hititçe çiftdilli yazıtın sunduğu bilgi de, bu olasılığa uymaktadır kanısındayız. Bir gereç olan, ağacı kesmeğe, şekillendirmeğe gerekli olan balta, öldürücü bir silahtır aynı zamanda Böylece Anadolu-Hattili Savaş ve Saray kapılarının koruyucusu niteliği ile bir de yapı tanrısı olan *Şulinkatte*'ye tamamen uymaktadır. Hitit İmparatorluk çağının sonunda daha çok savaşçı niteliği ile tarifi verilen *Şulinkatte*'nin özel ve yerel bir tipinde öldürücü silah 'kılıç' ön plana geçmiştir. Bir adım daha ileri giderek, Kültepe Anadolu grubu mühür baskılarında çok sık rasladığımız savaş Tanrısını Hatti dilindeki adı *Şulinkatte* olarak tanılamak istiyoruz. Yakın gelecekte *şulin* - anlamının saptanması da önerilerimize yön verecektir (*şulin* - balta ??, *şulin* - savaş ?; *şulin* - aslan ??). Kültepe gliptiğini en iyi tanıyan N. Özgüç'le aynı görüşü paylaşarak aslanlı tanrıyı Hitit çağının, yerli Hattili Savaş Tanrısının özgün prototipi olarak kabul ediyoruz. Hitit çağının mühürcülük malzemesindeki figürlerde ve Hititlerin politik vesayetini en az bir yüzyıl taşımış olan büyük liman şehri Ugarit - Ras Şamra saray arşivlerinde bulunan mühür baskıları üzerinde de dikenli, sap delikli baltaların tanrısal figürlerle betimlerini tanımaktayız. Ugarit Hitit mühür baskılarında sap delikli balta için bk. Cl. Schaeffer, Ugaritica III, Paris 1956, s. 23, res. 30. = İni-Teşup'un mühürü üzerinde üç dikenli balta Tanrı Şarumma'nın elindedir.

Ugarit'te ayrıca bu baltalardan iki tunç örnek saray kazılarında bulunmuştur. Bk. ay.es., s. 278-79, lev. X; H. Th. Bossert, Altsyrien, Tübingen 1951, res. 795, üç dikenli ve aslan başlı = Savaş Tanrısı (?).

E. Laroche'un bana göstermek lutfunda bulunduğu Meskene - Emar silindir mühürleri üzerinde de Tanrı Şarumma'nın bir elinde üç dikenli balta vardır. Bu mühür baskıları Ugarit mühürcülük malzemesiyle büyük benzerlik göstermektedir.

aslanlar da DŞulinkatte'nin kutsal hayvanı aslanlar⁴⁷ ile tanılanabilir kanısındayız (lev. V). Bir adım daha ileri giderek, başkenttin en yüksek noktası «Sfenksli Kapı» (lev. VI) da da yine bir Savaş

Boğazköy'de 1970 de bulunmuş olan çift konvex biçimli bir mühür üzerinde, kısa giysili, başında tek boynuzlu bir başlık bulunan genç tanrının da sağ omuzuna dayalı üç dikenli sap delikli baltayı görüyoruz, bk. K. Bittel, ve bşk., Boğazköy V, Berlin 1975, s. 68 nr. 35 (Bo 70/209) ve Th. Beran, Die hethitische Glyptik von Boğazköy, Berlin 1976, Lev. III, 136 res. 31: Tanrının sol omuzunda sap delikli balta.

Sap delikli ve iki, üç dikenli baltalar hakkında bk. J. Deshayes'in Les outils en bronze... Paris 1965. İlginç olan Kanış mühürleri Anadolu grubunda, yerli Savaş tanrısının bu tür baltayı en çok taşımasıdır.

Chicago sanat Galerisinde bulunan bir İmparatorluk çağı Hitit silindir mühürü üzerindeki, kısa giysili, sivri başlıklı Tanrının elinde bulunan iki dikenli, sap delikli baltada balta sapı eğri bir sopa biçimindedir, ve yukarda saydıklarımızın bir varyasyonudur, bk. Th. Beran, İstanbuler Mitteilungen 9/10 (1959-60), s. 130. Tanıdığımız ve yukarda sunduğumuz bu verilerden edindiğimiz sonuç, bu tür Tören-Süs Baltaları'nın, belirli bir tanrıya bağlanmadığı, fakat tanrısal bir 'Simg'e olarak bir çok tanrıyla betimlenmiş olmasıdır. Çeşitli görüş ve önerilere karşın bugüne dek dikenli, sap delikli balta'ların köken ve ortaya çıkış sorunu kesinlik kazanmamıştır.

47 Aslan Hitit öncesi çağda ve Hitit çağında türlü tanrılarla bir arada, tanrının kutsal hayvanı olarak bilinmektedir. Kültepe mühürcülüğü, betim sanatı açısından çok zengin verileri arasında, özellikle 'Anadolu Grubu' içinde 'aslan'la ilintili tanrılar şunlardır. Krş. N. Özgüç, Kültepe Mühür baskılarında Anadolu Grubu, Ankara 1965, bk. aşağıda verilen lev. ve katalog :

- Savaş tanrısı, taht aslan üzerinde oturur lev. I, 2.
- Şamaş veya Güneş tanrısı, aslan üzerinde ayakta lev. I, 2.
- Savaş tanrısı, ayakta aslana basıyor, kılıçlı lev. III, 8.
- Fırtına Tanrısı, aslan ejderi üzerinde ayakta, mızraklı lev. III, 9.
- Savaş tanrısı, tahtta aslana basar lev. IV, 11a.
- Savaş tanrısı, aslan üstünde ayakta lev. VII, 21.
- Savaş tanrısı ?, kağında, tekerleğin altında aslan lev. VIII, 24b.
- Tanrı (kimliği kesin değil) aslan üstünde ayakta lev. IX, 31b.
- Tanrı, aslan üstünde ayakta, eğri kılıçlı, önünde oturan baltalı Savaş Tanrısı lev. XVIII, 52.
- Tanrı (kimliği kesin değil), aslan ve boğa koşulu arabada ayakta lev. XVII, 51.
- Savaş tanrısı, yastıkta oturur, altta aslan lev. XVIII, 53.
- Savaş tanrısı, aslan üstünde ayakta lev. XVIII, 54.
- Savaş tanrısı, aslanın üstünde ayakta, başına basıyor lev. VIII, 55.
- Çıplak kahraman, aslan üstünde ayakta; aslanın başı üstünde, ayakta baltalı tanrı lev. XX, 59.

tanrısı, dişil bir savaş tanrısı ^DIštar LİL -Savaş alanlarını Ištar-
nın kutsal hayvanı *aviti*⁴⁸ - (Aslan) Sfenkslerin varlığını görmekte-
yiz.

Savaş tanrısı, aslan üstünde ayakta lev. XXII, 65.

Tanrıça, dağ koyununa oturur, altında arka arkaya oturmuş iki aslan
lev. XXIII, 70.

Savaş tanrısı, kendisi ve tahtı aslanlara basar lev. XXIV, 71.

Tanrıça, dağ koyununa oturur, altında arka arkaya oturmuş iki aslan
lev. XXIV, 71.

Savaş tanrısı, tahtta oturur, aslan üzerinde ayağı lev. XXIV, 73.

Tanrıça, tahta oturur, elinde dağ koyunu, altında arka arkaya vermiş iki
aslan lev. XXIV, 73.

Savaş tanrısı, sağ ayağıyla aslana basar lev. XXV, 76.

Savaş tanrısı, yastıkta oturur, altta aslan lev. XXVIII, 86.

Hitit öncesi çağın resim sanatını yansıtan mühür kompozisyonlarında '*aslan*'
Savaş Tanrısıyla en çok görüyoruz. İkinci olarak bir Tanrıça, çağının 'Ana
tanrıçası', sonraki Hitit çağının Hatti kökenli *Arinna'nın Güneş Tanrıçasının*
prototipi olan figürün yanında gözlüyoruz. Böylece aslan iki önemli Tanrı-
lığın kutsal hayvanı ve simgesi olmaktadır. Hitit uygarlığında aslan için krş.
«Löwe» Reallexikon der Assyriologie III (1976), s. 522.

Hitit çağı plastik eserlerinde de aslan Arinna'nın Güneş Tanrıçası / Hepat
(Hurri adıyla) ve Şarumma ile ilintilidir. Krş. E. Akurgal, Die Kunst der
Hethiter. München 1961, fig. 19 ve lev. 76-77; Biltel, Les Hitites, Paris, 1976,
res. 239.

48 *aviti* - bk. HW, s. 39, 3 Erg., s. 12; H.G. von Brandenstein, HG Leipzig
1943, s. 32, v.d., 91 «Löwensphinx». UR.MAḪ = aslan ve *aviti*-nin farklılığı Bo
1605 = KUB XXXVIII 11'deki yazıttan anlaşılmalıdır. Krş. MIO IX (1963/
2-3), s. 230, 232, 235.

aviti - şu tanrıların kutsal hayvanı, aynı zamanda simgesidir: Çağırmanın
«IŠTAR'ı; tanrıça IŠTAR (Şausga)'; Viyanavanta şehrinin Koruyucu Tanrısı.
Böylece *aviti* - «aslan-sfenks» in IŠTAR / Şausga gibi savaş ve savaşta yardıma
çağrılan, orduyu koruyan tanrılarla ilintisi görülmektedir. Arkeolojik betim
için bk. silindir mühür şeklindeki altın yüzük: E. Akurgal, Die Kunst der Het-
hiter, München 1961, lev. 52 üst resim. Boğazköy'de büyük plastik dışında
glüptik üzerinde birkaç örnek biliyoruz, bk. Th. Beran, H.G., lev. III 29, mü-
hürün kenar kompozisyonunda sivri külahlı, tanrısal şapkalı sfenks.

Kültepe Anadolu Grubu mühürlerinde *sfenks* betimi çok az görülmekte-
dir, bk. N. Özgüç, Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu, Ankara 1965,
s. 30, lev. XI 31, XXIV 71. Krş. A. Dessène, Le Sphinx. Étude Iconographique,
Paris 1957, s. 17 v.d.

Hitit mühürleri üzerinde aslan üzerinde ayakta duran tanrıça, selam
duruşunda, SBo II, 101; krş. Yazılıkaya no. 43, Arinnanın Güneş Tanrıçası /
Hepat (Hurri adıyla ifade edilmiştir). Aslan sırtında Ay tanrısı /«XXX, SBo
II, 102.

Böylece, Hitit başkentinin tapınaklarla donatılmış, kutsal güney sektörünün üç önemli girişi Savaş Tanrıları ve kutsal hayvan-

Dağ keçisine oturan, elinde kuş tutan tanrıça = SBo II, 220, Kanışın baş Tanrıçasının Hitit Krallık çağında aynı betim çizgisi içinde devam ettiği diğer bir deyimle panteonda yer aldığı gözlenmektedir. Hititçe adını saptayamıyoruz.

Hitit yazıtlarında balta şu tanrılarla ilintilidir: Çağırmanın İŞTARI, krş. MIO IX (1968), s. 208 (krş., HG, s. 4 = «U ḫalziyauvaš).

Hitit yazıtlarında *kılıç* şu tanrılarda görülür :

Tamarmara şehri Şulinkatte'sinden başka, iki yerel savaş tanrısı, Tarammeka şehrinin ZA.BA₄.BA₄'sının *kılıçları* ve *baltası zileredilir*, krş., HG, s. 11 (text 2 I 4-9 ve MIO IX, s. 207).

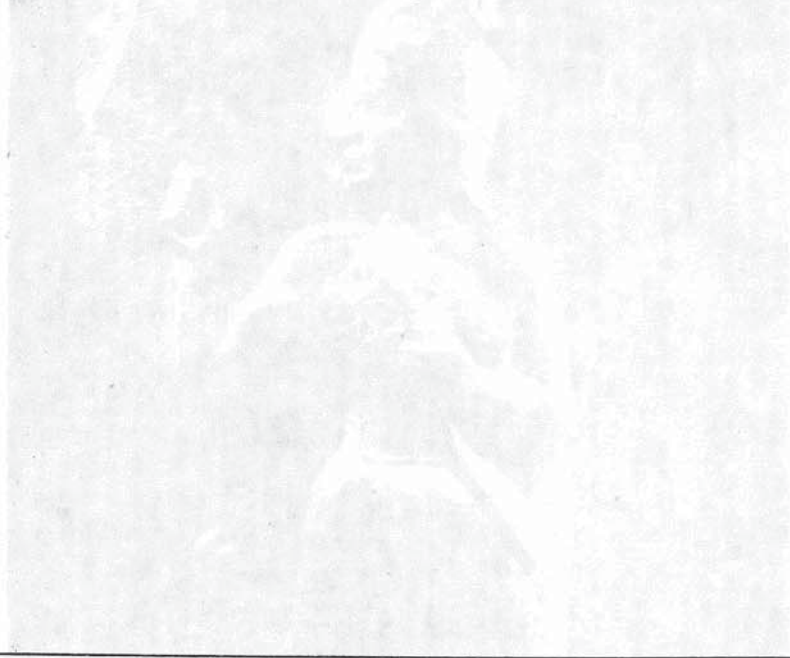
Arkeolojik betimlerde *kılıç*, özellikle Yeni Hitit Devleti / Krallığı çağında büyük plastik yapılarda, örneğin Tanrılar evrenini yansıtan Yazılıkaya kabartmalarında pek çok tanrının silahı ve simgesidir. Savaş tanrıları grubunda (nu. no. 39-32) kılıç görülmektedir.

İlgi çeken bir Savaş Tanrısı betimi Kültepe mühür baskıları arasında N. Özgüç'ün adı geçen eserinin lev. XVIII 54 de verilen mühür baskısı üzerinde görülüyor. Burada savaş tanrısı her iki silahını, bir elinde kılıcı, öteki elinde üç dikenli baltayı tutmaktadır. Bir dizi açıkta bırakan giysisiyle diğer betimlerinden de ayrılır. Boğazköy Kral kapısı savaş tanrısı da aynı silahlarla betimlenmiştir, dört yüzyıl sonra, Kültepe çağında mühür betimlerinden edindiğimiz sonuç şudur: Savaş tanrısı baltayla en çok gösterilmiştir, sap delikli balta, zaman zaman üç dikenli biçimiyle tanrının baş silahını oluşturmaktadır. Hitit çağında ise, arkeolojik betimlerde kılıç görülür; filolojik verilerden Savaş tanrılarının çeşitli silahları arasında kılıç ve balta sayılmaktadır (bk. yuk., n. 46). Hitit mühür betimlerinde üç dikenli, sap delikli baltalı tanrılar belgelenmiştir, ancak bunların hepsi aynı tanrıyı, Savaş tanrısını gösteriyordu? Kanımızca buna kesin yanıt verilemez. Savaş tanrılarında baltanın silah olarak elde gösterilmesi, bir arkaizmi, Kültepe Asur koloni çağı sanatında betim şemasının olgun Hitit çağında varlığını belgelemektedir kanısındayız. Tanrı betimi veren bir yazıtta (CTH 522 - KUB XXXVIII 36) hangi tanrı olduğu kesin değilse de, Şulinkatte'yi şu sözlerle anımsatır: «...sağ elinde tahtadan bir mızrak tutar. .. sol elinde] tahtadan bir baş tutar[...

Bu metin yeri de, tanrılarının silahlarının çeşitliliğini kanıtlamaktadır. Eğer burada Tamarmara'nın yerel Savaş Tanrısı Şulinkatte anlatılıyorsa, mızrak yerine elinde kılıç bulunmalıydı (bk. s. 7).

Hitit yazılı belgelerinde aslan şu tanrılarla beraber geçmektedir: ZA.BA₄.BA₄ Kammama şehri tanrısı, Şulinkatte, Tamarmara şehri tanrısı, İyarri savaş tanrısı 'Yayın Beyi, Kirlarin Koruyucu Tanrısı Viyanavanta şehrinin tanrısı ve' Dağ Tanrılarında Malimaliya dağı (krş. L. Jakob-Rost, MIO IX (1963), s. 204-208).

ları, başka bir deyimle zoomorf simgeleri tarafından, 'Kötülük-Fenalık', Fena insanlar'dan arındırılarak, uzak tutularak korunmuş olduğu inancı bize dek uzanmış oluyor.

Mezopotamyada da NER.GAL Savaş tanrılarının hayvanı aslandır. Hititlerde Sarumma'nın da kutsal hayvanı, annesi Hepat (=Arinna'nın Güneş tanrıçası) gibi aslandır, bk. Y.K no. 44. Tanrıların silah-simge ve kutsal hayvanları için kesin bir ayırım yapılamayacağını sunduğumuz veriler kanıtlamaktadır.

Nuzi İstar tapınağında bulunan İstar heykelciliğinin elinde balta bulunmaktadır, bk. K. Bittel, *Les Hittites*, Paris 1976, s. 265. Bu çıplak figürün Nuzi'deki Hurri adı Şauşga'dır. Burada balta savaşı ifade eder, Tanrıçanın çıplaklığı da, kadın karakterini, «aşk, sevgi»yi belirtmektedir. Böylece bu küçük heykelcilikte ana nitelikleri büyük bir sadelik ve ustalıkla belirtilmiştir. Ayrıca Şauşga'nın elindeki balta, sözü geçen baltaların Luristan baltalarıyla ilgili olarak erken bir örneğini oluşturmakta, M.Ö. 15. yy.a tarihlenmektedir.

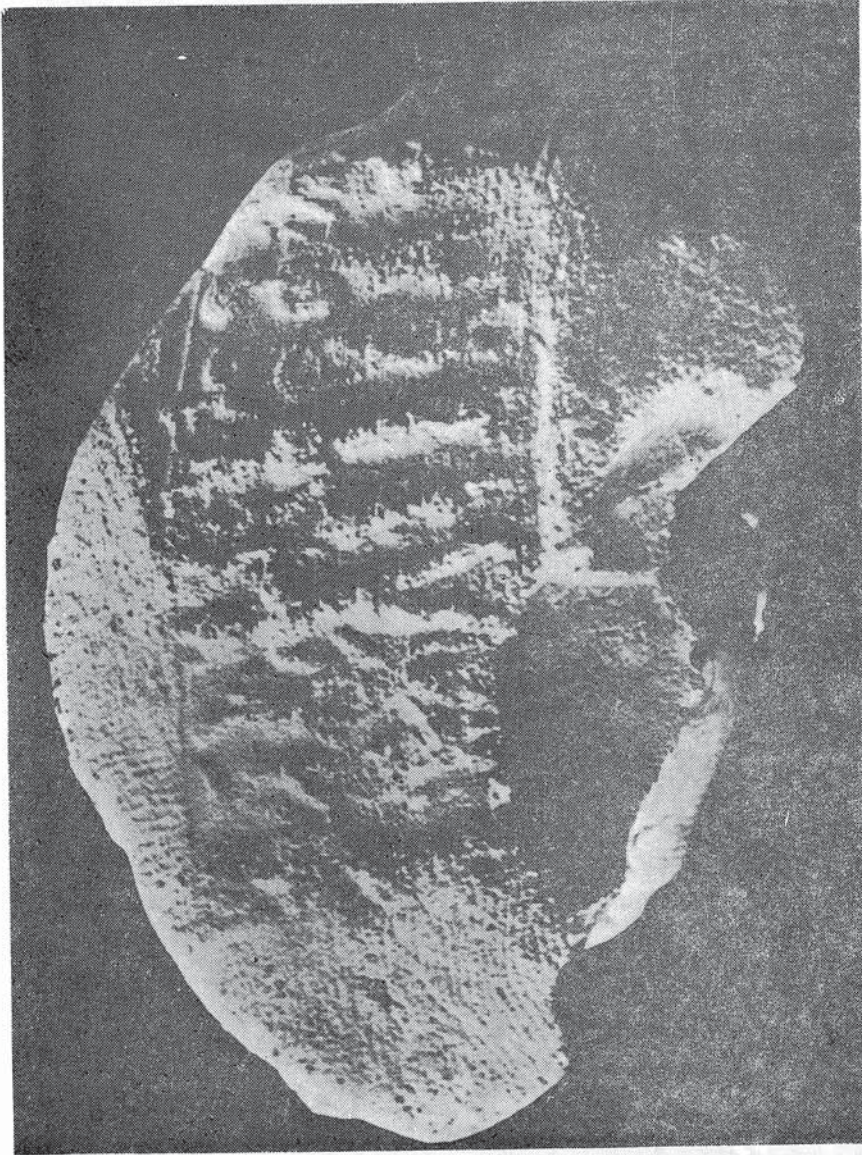
Sfenklere Acemhöyük mühür ve mühür baskılarında çok raslanmaktadır. En çeşitli örnekleriyle, erkek ve dişi olarak temsil edilmişlerdir. Erkek sfenklere daha çok raslanmakta ve Fırtına tanrısının yanında görüldüğü gibi, damga mühürlerin ana motifini de oluşturmaktadırlar, bk. N. Özgüç, «Acemhöyük Saraylarında bulunmuş olan Mühür Baskıları», *Belleten XLI* (1977), s. 378, lev. XVII 44, 45, 46 (sfenksin başı cepheden betimlenmiş, erkek sfenksin saçları, dişilerde olduğu gibi volüt biçiminde gösterilmiştir), lev. XVIII 47.

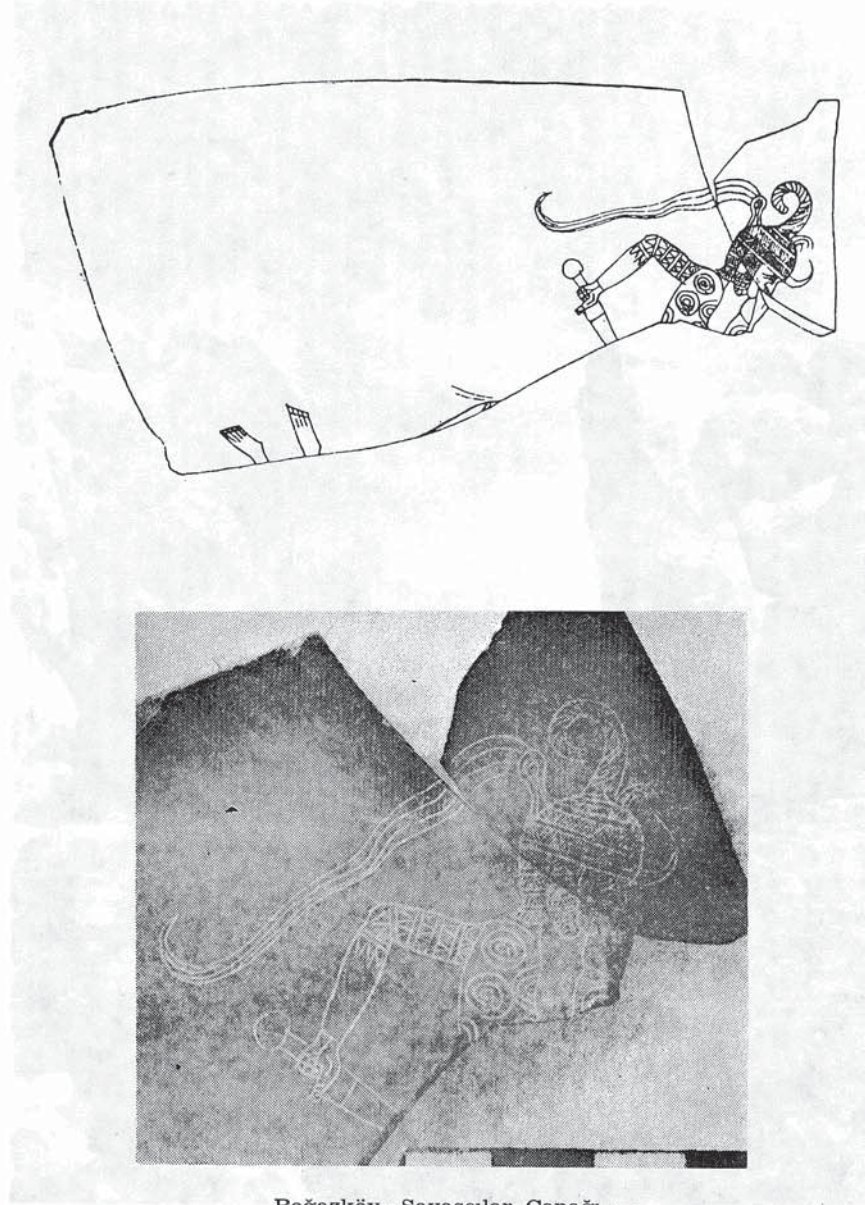
Boğazköy - Kapı Tanrısı.

Acemhöyük - Banyo Kabi.

Konya - Karahöyük Mühürü.

Boğazköy - Savaşçılar Çanağı.

Pl. 27. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Boğazköy - Aslanlı Kapı.

Boğazköy - Sfenksli Kapı.